

Het innen van haventaksen. De vuile weg naar rijkdom

Loonis Logghe

In de Klassieke Oudheid is er een duidelijke ontwikkeling van de haveninfrastructuren door de staat merkbaar. Maar is het intensief ontwikkelen van die commerciële havens, zoals we bijvoorbeeld zien bij de Portus Trajanus¹⁵⁴, wel verenigbaar met de duidelijke afkeer die zowel Grieken als Romeinen hadden voor de handel?

Dit probleem is makkelijk op te lossen door verschillende elementen aan te halen. Zowel Romeinen als Grieken hadden nood aan handel om zich van niet voorhanden grondstoffen en voedsel¹⁵⁵ te voorzien. Het is dan ook niet vreemd dat veel van de grootste havens gebouwd zijn in gebieden met een traditioneel tekort aan graan. Een tweede niet te onderschatten element is dat ook de elites in het Romeinse Rijk deelnamen aan de handel en er rijk van werden, waardoor zij belangen hadden bij het ontwikkelen van goede infrastructuren. De derde reden is dat de staat er zelf rijk van werd. Door belastingen op de handel te veilen werd de staatskas gespijst¹⁵⁶. Hoe keken de elite en de minder gefortuneerden tegen de belastingsinners in de havens aan? Welke redenen waren er voor een bepaalde blik of opinie? Deze vragen worden hieronder nader onderzocht, in het kader van het Romeinse Rijk.

119

Om de vragen te beantwoorden, zal gewerkt worden met 2 bronnen, namelijk Pollux en Cicero. Voor hierop ingegaan wordt, moet eerst de functie van het innen van de portoria (of de tol) besproken worden. In de Klassieke Oudheid werden belastingen niet geïnd door de staat, die daarvoor overigens geen ambtenarenapparaat ter beschikking had, maar door particulieren die het recht om belastingen te heffen huurden van de staat door een veiling¹⁵⁷. Hierdoor hadden ze het recht om een belasting van 2% te heffen¹⁵⁸, wat ook min of meer constant bleef doorheen de

154 Een zeer groot opgezet project, zie Plinius, *Letters* VI.31.15-17

155 Zie bv. *Epitome de Caesaribus* 1.6

156 Meijer, F., Van Nijf, O., *Trade, transport and society in the ancient world*, 1992, p. 78

157 *Ibid.*, p. 37

158 *Ibid.*, p. 37

Klassieke Oudheid. Het belang van het verhuren van belastingsrechten is niet te onderschatten voor de staat. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de felle reactie van de boodschappers van Rhodos wanneer ze een gigantisch inkomen aan belastingen verloren¹⁵⁹.

Wanneer we naar de Onomasticon kijken¹⁶⁰, zien we direct dat de belastingheffer niet graag gezien was bij het gewone volk. De Onomasticon is een soort woordenboek van Attische synoniemen, per onderwerp gerangschikt. Deze bron uit de tweede eeuw AD van de geleerde Pollux, een professor rhetorica aan de Academia in Athene, geeft ons een amusante lijst van hoe handelaars en reizigers die “verdrukkens van de platgestampten” kunnen aanspreken. Hoewel de uitvoerige lijst van synoniemen wel het doel is van het werk, is het toch opmerkelijk dat Pollux er een apart deeltje aan wijdt en nogal zware en onverhulde woorden gebruikt. Het is redelijk logisch dat mensen andere mensen die hun geld afnemen niet al te sympathiek vinden, zeker wanneer ze eigenlijk geen ambtenaren zijn. Neem daarbij nog de oneerlijkheid en eventuele corruptie die deze belastingheffers konden tentoon spreiden¹⁶¹ en de verontwaardiging wordt al te zeer begrijpbaar. Dezelfde verontwaardiging zien we ook in de Bijbel, waarin tollenaars als grote zondaars worden aanzien. Om de havenbelastingen¹⁶² te ontduiken, gingen sommige kooplieden op zoek naar achterpoortjes om de wet te ontglippen. Zo vinden we al van zeer vroeg bewijzen terug van het ontglippen van havens, waar de belastingen geïnd werden¹⁶³. Maar ook in het Laat Romeinse Rijk werden belastingen ontdoken door bijvoorbeeld commerciële transacties als zaken van landgoederen voor te doen, waarop geen belasting hoefde betaald worden¹⁶⁴.

Cicero omschrijft in “On Duties”¹⁶⁵ de mensen die de haventollen moeten innen als een beroep dat veroordeeld is om het ongenoegen van de mensen op te roepen. “On Duties”, in het Latijn “De Officiis” (Over

159 Polybius XXX.31.10-12

160 Pollux, Onomasticon IX.30-1

161 Hoewel men dit al zeer vroeg probeerde te voorkomen door controle van de agoranomoi, werden belastinginners nog dikwijls verdacht van corruptie, een voorbeeld is Andocides, *On the Mysteries* 133

162 Vrijwel alles werd belast, zie Engelman, H., Knibbe, D. *Epigraphica Anatolica*, 14, 1989, delen 1-9 en 25

163 Demosthenes, *Against Lacritus* 28

164 Zie commentaar op Theodosian Code, Meijer, F., Van Nijf, O., *Trade, transport and society in the ancient world*, 1992, p. 82

165 Cicero, *On Duties* I.150-2

de Plichten), is een werk van Cicero in het jaar 44 BC, en is een oproep aan zijn zoon om zo goed mogelijk te leven. Marcus Tullius Cicero was een *novus homo*, een Romein die als eerste in zijn familie consul was geworden. Omdat hij steun zocht bij de *optimates* (conservatieve aristocraten die hun eigen macht wilden behouden) handelde hij telkens naar hun goedkeuren, en kunnen zijn standpunten als die van de absolute elite gezien worden. Uit de voorgaande verwijzing in “De Officiis” kunnen we opmaken dat de Romeinse elite de belastinginners evenmin goed gezind was. Dit is enerzijds verwonderlijk, omdat het uiteindelijk zij zijn die het recht op belastingen verhuren aan de verzamelaars van de *portoria*. Aan de andere kant is dit zeer begrijpelijk, omdat de senatoren, meer dan andere sociale groeperingen, in de handel betrokken waren, weliswaar via omwegen. Het is echter vreemd dat Cicero de *publicani* als het neusje van de *equites*-zalm voorstelt¹⁶⁶. De *publicani* zijn veelal *equites* die belastingrechten opkopen in de provincies om zo belastingen te kunnen innen. Uiteindelijk zijn de ‘gewone’ belastinginners in havens dus ook *publicani*, tenminste als ze in een provincie tewerk gaan.

De redenen waarom Cicero in “De Officiis” zo tekeer gaat tegen de inners van *portoria*, terwijl hij in zijn verdediging van Plancius hen verdedigt, kunnen veelvuldig zijn. Ten eerste is en blijft “Pro Plancius” een verdediging in een rechtzaak, waarbij Cicero de persoon moet verdedigen als zoon van een belastinginners, terwijl “De Officiis” in de eerste plaats een essay is voor zijn zoon, waarin hij de waarden van de *optimates* bij hoog en bij laag moet volhouden. Ten tweede is er een groot verschil tussen die *publicani* die Cicero bedoelt in “Pro Plancius” en die in “De Officiis”. De belastinginners zijn gewone mensen die op relatief kleine schaal in havens hun job doen, en krijgen net hierdoor de minachting van de elite. Ze dragen individueel geen fortuinen bij aan de staatskas (waarschijnlijk wel aan zichzelf), hun praktijken zijn onlosmaakbaar verbonden met de handel en hun inkomsten zijn door de zeilseizoenen of oorlog niet constant en betrouwbaar. De *publicani* die Cicero looft zijn georganiseerd in een soort van vennootschappen¹⁶⁷, waardoor ze wel fortuinen bijbrachten aan de staatskas. De praktijken van deze *publicani* waren veel wijder verspreid over heel de provincie en hielden ook de *tributum soli*¹⁶⁸ (grondbelasting) in, wat eerbaarder

166 Cicero, *For Plancius* IX.23

167 Waar hij misschien zelf toe behoorde, Cicero, *Letters* XXIX.1

168 Devreker, J., *De geschiedenis van Griekenland en Rome*, p 245

was, en hun inkomsten waren min of meer wel constant.

Er kan dus besloten worden dat de belastinginners bij de elites een soort dubbelzinnige rol speelden. Wanneer er geld mee te verdienen was door deelname, vonden ze alles wel in orde en zagen ze de zogenaamde publicani als hun politieke bondgenoten. Dat ze ook inkomsten vergaarden uit ‘eerbare’ beroepen zoals de landbouw, droeg enkel bij tot de positieve houding. De gewone verzamelaars van de portoria, op kleine schaal, werden aan de andere kant met een zekere afkeer bekeken, ook omdat ze zo vervlochten zaten in de handel. Voor de elites waren de meeste belastingheffers in de havens dus min of meer uitschot. Voor het gewone volk was dit hetzelfde, voornamelijk voor handelaars en reizigers. Ook de publicani werden door het volk in de provincies hoogstwaarschijnlijk veracht. Algemeen kan gezegd worden dat de mensen die de haven- of andere taksen moesten innen dus niet erg geliefd waren. Sommige dingen veranderen dus nooit.

Bibliografie

CICERO, M. T., *De Officiis*. via: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2007.01.0048>

CICERO, M. T., *For Plancius*. Via: <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus:text:1999.02.0020:text=Planc.:section=22>

CICERO, M. T., *Letters*. Via: <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0022;query=chapter%3D%231;layout=;loc=Q%20FR%201.1>

DEMOSTHENES. *Demosthenes with an English translation by A. T. Murray, Ph.D.*, Cambridge, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1939.

DEVREKER, J., *De geschiedenis van Griekenland en Rome*, s.l., s.n., s.d.

ENGELMAN, H. EN KNIBBE, D. *Epigraphica Anatolica*, 1989.

JONES, D., *The bankers of Puteoli : finance, trade and industry in the Roman world*, Stroud, Tempus, 2006.

MEIJER, F. EN VAN NIJF, o. *Trade, transport and society in the ancient world*. 1992.

PLINIUS, *Letters*. Via: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0139>

POLYBIUS, *Histories*. Via: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0234>

ZUIDERHOEK, A.J., *Historische Praktijk 1: oefening Klassieke Oudheid*, Gent, Academia Press, 2008.